

DOROTA CHŁOPKOWSKA

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Wrocławski
e-mail: doridek@gmail.com**PRACE IFLA
NAD MIĘDZYNARODOWYMI ZASADAMI KATALOGOWANIA****Od Paris Principles,
przez International Standard Bibliographic
Description i Functional Requirements
for Bibliographic Records do International
Cataloguing Principles**

Dorota Chłopkowska jest absolwentką kierunku informacja naukowa i bibliotekoznawstwo na Uniwersytecie Wrocławskim (2007), słuchaczką czwartego roku studiów doktoranckich na Wydziale Filologicznym UWr. Pracuje w Bibliotece Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UWr. Interesuje się źródłami informacji, bibliografią, bazami danych, informacją w Internecie. Jest autorką tekstów: *Bibliografia w postaci bazy danych – nowa forma czy nowa jakość* (Wrocław 2009), *Program Powszechnej Rejestracji Bibliograficznej (Universal Bibliographic Control) u progu XXI wieku. Przegląd Biblioteczny* 2009, z. 4, s. 447-460.

SŁOWA KLUCZOWE: Zasady katalogowania. Opis bibliograficzny. Zasady Paryskie. ISBD. ICP. FRBR. ISADN.

ABSTRAKT: Teza/cel artykułu – Celem artykułu jest prezentacja zmian, które pod wpływem działalności IFLA zaszły od lat 60. XX w. w międzynarodowych przepisach katalogowania oraz wskazanie współczesnego kierunku prac nad zasadami opisu bibliograficznego. **Metody badań** – W opracowaniu zastosowano metodę analizy piśmiennictwa, przedstawiono także część wyników własnych badań ankietowych przeprowadzonych w ramach przygotowywanej rozprawy doktorskiej. **Wyniki i wnioski** – Na pojawienie się potrzeby standaryzacji i upowszechnienie ujednoliconych zasad opisu bibliograficznego i haseł niewątpliwie wpłynął rozwój technologiczny, który nastąpił w drugiej połowie XX w. oraz na początku XXI w. Prace IFLA podejmowane od lat 50. XX w. na gruncie między-

narodowym przyczyniły się do normalizacji standardów dotyczących opisu bibliograficznego (ISBD – *International Standard Bibliographic Description*), haseł wzorcowych (ISADN – *International Standard Authority Data Number*, VIAF – *Virtual International Authority File*), wymagań stawianych rekordom bibliograficznym (FRBR – *Functional Requirements for Bibliographic Records*) oraz ogólnych zasad katalogowania (*Zasady Paryskie*, ICP – *International Cataloguing Principles*). Wprowadzanie poszczególnych standardów dąży w kierunku uproszczenia opisu bibliograficznego i jednocześnie do jego pełnego ujednoczenia dla wszystkich typów dokumentów i jednolitej prezentacji danych bibliograficznych w skali międzynarodowej.

Zasadniczym elementem każdego zbioru informacji o dokumentach (bibliografii, katalogu) jest opis bibliograficzny tych dokumentów, który kształtował się praktycznie od momentu tworzenia pierwszych bibliografii drukowanych, tj. od XVI w. Potrzebę ujednoczenia zasad katalogowania zbiorów w skali kraju dostrzeżono pod koniec XIX w. (m.in. w USA, w Niemczech). Pierwsze instrukcje tworzone były głównie z myślą o ułatwieniu prac katalogowych w bibliotekach, w których zazwyczaj dla każdego typu dokumentu tworzone odrębne katalogi (np. dla map, czasopism itd.).

Wykorzystanie komputerów w działalności bibliograficznej i katalogowej w latach 60. i 70. XX w. umożliwiło wymianę danych między poszczególnymi ośrodkami informacji, współpracującymi ze sobą, m.in. przy tworzeniu katalogów centralnych. Pojawiła się wówczas potrzeba standaryzacji informacji bibliograficznej (zarówno jej zawartości – opisu bibliograficznego i haseł, jak i postaci – formatu zapisu danych) służąca sprawnej i szybkiej wymianie informacji. Unifikacja początkowo przeprowadzana w skali krajowej przyjęła, dzięki działaniom Biblioteki Kongresu oraz IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions), wymiar międzynarodowy.

Pierwsze międzynarodowe ustalenia zawarto w tzw. *Zasadach Paryskich* (*Paris Principles*)¹ z 1961 r., które dotyczyły głównie budowy haseł bibliograficznych i sposobu porządkowania za ich pomocą opisów w katalogach. Następnie, poczynając od lat 70. XX w., działania skierowano na standaryzację opisu bibliograficznego, w wyniku czego powstały normy międzynarodowego znormalizowanego opisu bibliograficznego (ISBD – *International Standard Bibliographic Description*) dla poszczególnych typów dokumentów. Ujednoczenia te zostały zaakceptowane i zaadaptowane w wielu krajowych przepisach katalogowania, m.in. w arkuszach polskiej normy PN-N-01152 *Opis bibliograficzny czy anglo-amerykańskich przepisach AACR2* (drugie wydanie *Anglo-American Cataloguing Rules*). Powszechność tych ostatnich w krajach anglojęzycznych doprowadziła do ich umiędzynarodowienia, które spowodowało, że w ostatnim dwudziestoleciu XX w. także niektóre kraje spoza kręgu anglosaskiego albo zrezygnowały z narodowych przepisów, albo dostosowały je do AACR2 (Bułgaria, Czechy, Estonia, Finlandia, Islandia, Łotwa, Norwegia²).

Międzynarodowa wymiana doświadczeń pomiędzy centralami bibliograficznymi oraz księgarzami i wydawcami przyczyniła się do rozpoczęcia w latach 90. XX w., pod przewodnictwem Biblioteki Kongresu oraz IFLA, prac nad analizą funkcji, jakie pełnią rekordy bibliograficzne z punktu

¹ Zestawienie zasad można odnaleźć m.in. w *Statement of Principles...* (1961). Tłumaczenie na język polski opublikowano w „Przeglądzie Bibliotecznym” 1962, z. 1, s. 81-89. Omówienia przepisów dokonała w latach 70. XX w. M. Lenartowicz (Lenartowicz 1972 oraz 1973).

² Informacja na podstawie analizy stron internetowych poszczególnych bibliografii narodowych oraz własnych badań ankietowych przeprowadzonych w 2011 r. na potrzeby rozprawy doktorskiej.

widzenia użytkowników bibliograficznych i katalogowych źródeł informacji. Efektem działalności poszczególnych grup roboczych było stworzenie standardu FRBR (*Functional Requirements for Bibliographic Records*). Pojawienie się nowych typów dokumentów i zmiany technologiczne w obszarze katalogowania przyczyniły się także do zrewidowania w pierwszym dziesięcioleciu XXI w. *Zasad Paryskich* i powstania nowej deklaracji międzynarodowych zasad katalogowania (ICP – *International Cataloguing Principles*). Oba standardy (FRBR oraz ICP) zostały uwzględnione przy opracowywaniu (głównie przez Bibliotekę Kongresu) nowych zasad katalogowania dla krajów anglo-amerykańskich – RDA (*Resource Description and Access*), które mają szansę stać się standardem międzynarodowym.

ZASADY PARYSKIE (*PARIS PRINCIPLES*)

Pierwsza międzynarodowa konferencja zorganizowana przez UNESCO w 1950 r. w Paryżu, poświęcona usprawnieniu działalności służb bibliograficznych (Conference on the Improvement of Bibliographical Services) nie poruszała kwestii przepisów opracowania formalnego dokumentów. W raporcie generalnym z konferencji znalazł się jednak zapis mówiący o tym, że każda bibliografia musi zapewnić wyszukiwanie w niej jednostek poprzez temat, autora lub tytuł (UNESCO, 1950, p. 5-6). Kolejne konferencje organizowane pod auspicjami IFLA zmierzały do ujednoczenia opisu bibliograficznego.

W listopadzie 1961 r. IFLA zorganizowała w Paryżu międzynarodową konferencję poświęconą zasadom katalogowania (*International Conference on Cataloguing Principles* – ICCP). Poprzedziły ją liczne artykuły dotyczące przepisów katalogowania w poszczególnych krajach, ustanowienie odpowiedniego komitetu IFLA ds. rewizji tych przepisów, a także wstępna konferencja zorganizowana w 1960 r. w Londynie. W czasie obrad w 1961 r. dyskutowano o zasadach, jakie obowiązywały w Ameryce Północnej, w Zachodniej i Środkowej Europie oraz w krajach socjalistycznych. Nie wzięto wówczas pod uwagę krajów posługujących się alfabetami niełacińskimi – afrykańskich, arabskich, Środkowego Wschodu i Południowo-wschodniej Azji (Creider, 2009, p. 587). Ustanowione tzw. *Zasady Paryskie* skupiły się na unifikacji kryteriów wyboru hasła i jego formy dla materiałów przechowywanych w bibliotekach. Dotyczyły więc jedynie jednego problemu z wielu zagadnień związanych z katalogowaniem.

Hasło (podobnie jak numer porządkowy, sygnatura, hasło przedmiotowe czy symbol klasyfikacji itp.) nie stanowi elementu opisu bibliograficznego. Jest jednak z nim ściśle związane ze względu na funkcję, jaką pełni – umożliwia dostęp do tego opisu i stanowi podstawę szeregowania opisów w tradycyjnym katalogu lub bibliografii. Należy przy tym zauważyć, że w katalogach i bibliografiach drukowanych dla każdej publikacji tworzone tylko jedno „wejście” (*entry*) oraz ewentualne odsyłacze (Winke, 1993, p. 56). Ponieważ w latach 60. XX w. występowały właściwie tylko tego typu źródła informacji o dokumentach, *Zasady Paryskie* regulujące tworzenie oraz dobór haseł były kluczowe dla ich powstawania i sposobu wykorzystania przez użytkowników.

Zastosowanie *Zasad Paryskich*, dzięki ujednoczeniu haseł autorskich i tytułowych, miało zapewnić realizowanie przez katalogi biblioteczne

odpowiednich funkcji: informowania o tym, czy biblioteka posiada prace danego autora lub o podanym tytule oraz jakie dzieła danego autora lub wydania konkretnych tytułów można w bibliotece znaleźć. Zalecenia przewidywały utworzenie co najmniej jednego hasła głównego dla każdego dokumentu oraz kolejnych haseł w przypadku, gdyby okazały się pomocne dla użytkowników lub gdyby wymagała tego specyfika dokumentu (np. jeśli autor znany jest pod różnymi nazwiskami lub jeśli autorami dokumentu jest kilka osób). W rekomendacjach dokonano także podziału haseł na główne, dodatkowe i odsyłacze (całkowite „zob.” i uzupełniające „zob. też”). Hasło główne oraz system odsyłaczy (*references*) sprawiał, że powstawał pewnego rodzaju węzeł, który łączył wszystkie warianty form danego hasła (Buizza, 2004, p. 120). Wyszczególniono także tzw. hasła ujednoczone wzorcowe³ (*uniform heading*), które miały być stosowane w szczególności w przypadku występowania kilku wariantów nazwiska tego samego autora lub kilku wariantów tytułu. Kartoteki haseł wzorcowych (KHW) tworzone przez narodowe centrale bibliograficzne, miały podlegać międzynarodowej wymianie, redukując koszty katalogowania i ujednoczając hasła w skali międzynarodowej.

Zasady Paryskie stały się podstawą do tworzenia narodowych przepisów w zakresie formy i doboru haseł w katalogach i bibliografiach. Uwzględniono je m.in. w anglo-amerykańskich przepisach AACR2 (*Anglo-American...*, 1988), w niemieckich RAK (*Regeln für...*, 1977) oraz we francuskich normach AFNOR⁴. Wprowadzono je także do bułgarskich (1962) i hiszpańskich (1964) przepisów katalogowania (Maxwell, 1977, p. 253), także rosyjskie przepisy okazały się zgodne z *Zasadami Paryskimi*. Najwięcej problemów sprawiła implementacja przepisów w krajach, gdzie obowiązywały opracowane w 1899 r. tzw. instrukcje pruskie⁵ – musiały one bowiem stworzyć przepisy dotyczące ciał zbiorowych (*corporate body*) i tworzenia haseł korporatywnych (*corporate entries*), których instrukcje te nie przewidywały (Creider, 2009, s. 594).

W Polsce zasady wyboru hasła i jego formy regulowały *Skrócone przepisy...* (Grycz & Borkowska, 1946 i następne wydania z 1949 r., 1961, 1970, 1971, 1975 r.) oraz norma PN-73/N-01152 *Opis bibliograficzny*.

³ Hasło wzorcowe to „przyjęta dla danego systemu ujednoczona nazwa danej osoby, ciała zbiorowego, ujednoczony tytuł, ustalone wyrażenie języka informacyjno-wyszukiwawczego – podane w ujednoczonej formie. Z tego zbioru przejmują się właściwe hasła przy sporządzaniu pozycji katalogowych” (Lenartowicz, 1990, s. 35). W Polsce odróżnia się hasło wzorcowe od hasła autorytatywnego. Pierwsze ustalane jest na potrzeby konkretnego katalogu, drugie ustala narodowa centrala bibliograficzna zgodnie z międzynarodowymi przepisami dla „nazw krajowych autorów i współtwórców, nazw działających w danym państwie ciał zbiorowych i tytułów oryginalnych dzieł w nim opublikowanych”. Nie jest to rozróżnienie zbyt precyzyjne i stosowane tylko w polskim piśmiennictwie! (Lenartowicz, 1994, s. 201-202).

⁴ AFNOR Z44-059 Décembre 1987 Documentation Catalogage Choix des accès à la description bibliographique; AFNOR Z44-061 Juin 1986 Documentation Catalogage Forme et structure des vedettes noms de personne, de vedettes titres, de rubriques de classement et des titres forges; AFNOR Z44-060 Décembre 1996 Documentation Catalogue d'auteurs et d'anonymes Forme et structure des vedettes de collectivités-auteurs. (cyt. za Lenartowicz, 2001, s. 48).

⁵ Instrukcje te wydane w 1899 r. pod tytułem *Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken und für den preussischen Gesamtkatalog* powstały m.in. na podstawie przepisów katalogowania opracowanych przez Karla Działko w 1886 r. (*Instruction für die Ordnung der Titel im Alphabetischen Zettelkatalog der Kgl. u. Universität zu Breslau*). Obowiązywały one w bibliotekach niemieckich. Wpływ tych instrukcji widoczny był także m.in. w przepisach norweskich (*Katalogiseringsregler for den alfabetiske seddelkatalog ved Universitetsbibliotekets underlandske avdeling*, Kristiania 1914), bazyjskich (*Katalog – Instruktion der Universitätsbibliothek Basel*, Basel 1914), czy zurychskich (*Entwurf zu einer Katalogisierung – Instruktion für den Schweizerischen Gesamtkatalog*, Zürich 1914) (Grycz, 1929, s. 11-13).

Rekomendacje zawarte w *Zasadach Paryskich* oraz w kolejnych zaleceniach IFLA (m.in. *Form and structure of corporate headings* z 1980 r. dotyczących haseł korporacyjnych) zostały zaadaptowane oficjalnie⁶ dopiero w latach 90. XX w.⁷

Należy jednak zauważyć za Marią Lenartowicz, że w większości krajów przepisy dotyczące tworzenia haseł nie były do końca wierne *Zasodom Paryskim*. Potwierdziły to również badania przeprowadzone przez Marcelle Beaudiquet i Françoise Bourdon (Beaudiquet & Bourdon, 1991) w 1989 r. na temat wykorzystywania międzynarodowych zaleceń w tworzeniu haseł w bieżących bibliografiach narodowych. Problematiczną stała się zwłaszcza kwestia językowej formy haseł osobowych i nazw geograficznych w hasłach korporacyjnych. *Zasady Paryskie* rekomendowały podawanie nazw w językach oryginalnych (osobowe nazwy starożytne w języku łacińskim, średniowieczne w języku dzieł danej osoby lub w języku kraju jej działalności, renesansowe w języku ojczystym danej osoby, nazwy kościelne papieży w języku łacińskim, świętych i błogosławionych w ich ojczystych językach, nazwy władców i członków ich rodzin w języku kraju rządzonego przez władcę). Zarówno jednak w polskich, jak i zagranicznych katalogach stosowano zasadę podawania hasła w języku, w jakim sporządza się katalog czy bibliografię dostosowując je do potrzeb użytkowników katalogów, którzy z reguły posługują się swoim ojczystym językiem (Lenartowicz, 1990).

ISBD (INTERNATIONAL STANDARD BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION)

Uruchomienie w latach 60. XX w. przez Bibliotekę Kongresu (Library of Congress) programów współkatalogowania (Shared Cataloging Program) i katalogowania w trakcie procesu wydawniczego (CIP – Cataloging-in-Publication) oraz rozwój programu UBC (Universal Bibliographic Control) w latach 70. XX w., a także zastosowanie komputerów w pracach katalogowych, zapoczątkowały międzynarodową wymianę danych bibliograficznych. Wyraźnie zaznaczyła się wówczas potrzeba normalizacji w zakresie struktury opisów bibliograficznych oraz formatu ich wymiany. Ujednolicenie przepisów miało przyczynić się do wzrostu efektywności współpracy w zakresie wymiany rekordów i jej zintensyfikowania, a tym samym do redukcji kosztów związanych z katalogowaniem (rozwiązywało bowiem m.in. problem nieznamości języków przy katalogowaniu publikacji zagranicznych).

W 1968 r. na zlecenie UNESCO Michael Gorman przeanalizował opisy ośmiu bieżących bibliografii narodowych i na ich podstawie przygotował wstępny projekt ujednolicenia zasad opisu bibliograficznego dla książek:

⁶ Część tych postanowień uwzględniono w normie PN-73/N-01152 *Opis bibliograficzny* (wprowadzono m.in. pojęcie autorstwa korporacyjnego). Wcześniej niż w latach 90. XX w. zaczęły stosować te przepisy biblioteki, które rozpoczęły proces automatyzacji katalogów, m.in. te, które zdecydowały się na oprogramowanie VTLS i HORIZON (Lenartowicz, 2001, s. 48).

⁷ W postaci norm PN-N-01129:1998 *Hasło opisu bibliograficznego – Hasło osobowe* (główna zmiana w stosunku do poprzednich przepisów polegała na wprowadzaniu w hasło osobowym nazwy tylko jednego autora w przypadku prac wielu autorów, na wprowadzeniu znaków umownych identyfikujących poszczególne części hasła oraz na uznaniu, że określenie rodzaju współpracy stanowi dodatek do hasła, a nie jego składnik), PN-N-01130:2001 *Hasło opisu bibliograficznego – Hasło korporacyjne*, PN-N-01131:2001 *Hasło opisu bibliograficznego – Hasło tytułowe* oraz PN-N-01128:1994 *Hasło opisu bibliograficznego – Forma nazw geograficznych*.

Bibliographical data in national bibliography entries. A report on descriptive cataloguing made for UNESCO and IFLA, (Gorman, 1969). Projekt ten Komisja Katalogowania IFLA poddała międzynarodowej ankietyzacji, a następnie przedstawiła podczas Międzynarodowego Spotkania Ekspertów ds. Katalogowania (International Meeting of Cataloguing Experts) w Kopenhadze w 1969 r., w trakcie którego zasadnicze ustalenia projektu zostały zaakceptowane przez uczestników. Dalsza współpraca IFLA z instytucjami i organizacjami międzynarodowymi przyczyniła się ostatecznie do opracowania i opublikowania w 1974 r. pierwszego znormalizowanego wydania przepisów opisu bibliograficznego dla wydawnictw zwartych ISBD(M) (*International Standard Bibliographic Description for Monographic Publication*) (Lenartowicz, 1985, s. 19-20). W tym samym roku pojawiły się także zalecenia dotyczące opisu bibliograficznego wydawnictw ciągłych – ISBD(S) (*International Standard Bibliographic Description for Serials*). Nowe przepisy miały objąć także pozostałe typy dokumentów – cel ten zrealizowano w kolejnych latach.

Pod koniec lat 70. XX w. na wniosek amerykańskiego komitetu Joint Steering Committee for the Revision of AACR, Biuro UBC IFLA opublikowało ogólne zalecenia dotyczące opisu bibliograficznego różnych typów dokumentów ISBD(G) (*General International Standard Bibliographic Description*). Zasady te miały przyczynić się do zapewnienia spójności wszystkich części ISBD – także tych jeszcze nieopublikowanych. Pozwoliły też na zaadaptowanie postanowień zawartych w standardzie w przepisach krajowych przed ustanowieniem ISBD dla wszystkich typów dokumentów (m.in. anglo-amerykańskich AACR2 wydanych w 1978 r.) (Gredley, 1980, p. 89). W 1977 r. wydano przepisy dla materiałów nieksiążkowych, czyli dokumentów dźwiękowych, audiowizualnych itp. – ISBD(NBM) (*International Standard Bibliographic Description for Non-Book Materials*) oraz dla materiałów kartograficznych ISBD(CM) (*International Standard Bibliographic Description for Cartographic Materials*). W 1980 r. opublikowano przepisy dotyczące opisu książki dawnej – ISBD(A) (*International Standard Bibliographic Description for Older Monographic Publications <Antiquarian>*) oraz przepisy dla druków muzycznych ISBD(PM) (*International Standard Bibliographic Description for Printed Music*). W 1990 r. ogłoszono zasady ISBD(CF) przeznaczone dla plików komputerowych (*International Standard Bibliographic Description for Computer Files*), które siedem lat później zastąpiono międzynarodowym znormalizowanym opisem bibliograficznym dla zasobów elektronicznych ISBD(ER) (*International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources*)⁸.

Początkowo zakładano, że wszystkie przepisy ISBD będą podlegały nowelizacji co pięć lat (Lenartowicz, 2001, s. 42). Normę ISBD(M) zrewidowano już w 1978 r., ale przepisy dotyczące innych typów dokumentów doczekały się nowelizacji dopiero pod koniec lat 80. XX w. Przeprowadzona wówczas rewizja miała na celu przede wszystkim zharmonizowanie standardów, ulepszenie przykładów oraz zwiększenie ich przydatności w katalogowaniu materiałów publikowanych w alfabetach niełacińskich (Byrum, 2000, p. 119). Kolejny przegląd przeprowadzono na początku lat 90. XX w.

⁸ W polskim odpowiedniku normy (PN-N-01152-13 *Opis bibliograficzny. Dokumenty elektroniczne*) posłużono się terminem „dokument elektroniczny”, co było związane z przyjętą terminologią we wprowadzonej wcześniej normie PN-ISO 690-2 *Przypisy elektroniczne. Dokumenty elektroniczne i ich części*, która dotyczy tego samego typu dokumentów (Lenartowicz, 2001, s. 45).

W latach 1998-2001 dla standardów dotyczących wydawnictw ciągłych przygotowano nowelizację, której wynikiem są przepisy ISBD(CR) (*International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources*) wydane w 2002 r. W nowej normie wzięto pod uwagę oprócz wydawnictw ciągłych publikowanych w postaci tradycyjnej, również te w postaci elektronicznej (dostępne zdalnie i lokalnie). Uwzględniają one także zalecenia zawarte w dokumencie *Functional Requirements for Bibliographic Records* z 1998 r. W normie wprowadzono definicje nowych rodzajów dokumentów: dokument aktualizowany (*integrating resource*) oraz skoroszytowe wydawnictwo aktualizowane (*updating loose-leaf*), które do tej pory w polskich przepisach traktowano i opisywano jak wydawnictwa zwarte⁹.

Standard ISBD został uznany w 2000 r. za najbardziej udane przedsięwzięcie IFLA w promowaniu standaryzacji katalogowania (Byrum, 2000, p. 119; por. Bianchini & Guerrini, 2009, p. 111). Problem stanowiła jednak nadal normalizacja opisu dokumentów elektronicznych, a raczej wybór odpowiedniego standardu przy katalogowaniu. Należy bowiem zauważyć, że postać elektroniczną mogą przyjmować takie typy dokumentów, które są przedmiotem innych norm – m.in. książki, wydawnictwa ciągłe, artykuły, mapy itp.

W kontekście takich problemów podczas dorocznej konferencji IFLA w 2001 r. w trakcie dyskusji wyłoniły się, jak zauważa Eeva Murtooma, dwa główne kierunki dalszych prac nad ISBD – harmonizacja i integracja: „Z punktu widzenia katalogowania oznacza to, że standardy katalogowania, formaty oraz przepisy dla różnych rodzajów materiałów zostaną zharmonizowane i zintegrowane ze sobą. Teraz problem określany jako zawartość lub nośnik, np. czy powinniśmy katalogować mapę w postaci elektronicznej czy elektroniczną mapę, zostanie rozwiązany”¹⁰.

Istnienie ISBD(G) i spójność wszystkich części standardów sprawiają, że przepisy ISBD(ER) są zasadniczo zgodne z pozostałymi normami. Różnice polegają przede wszystkim na innych źródłach danych¹¹ oraz na tym, że charakterystyczne dla dokumentów elektronicznych cechy wymieniane są w strefie specjalnej (szczegółowego oznaczenia rodzaju i wielkości dokumentu), w strefie opisu fizycznego oraz w strefie uwag (Lenartowicz, 2001, s. 46). Tendencja do harmonizacji i integracji przepisów ISBD uwidoczniła się już w tworzeniu normy ISBD(CR). W następnych latach dokonano rewizji zasad opisu pozostałych typów dokumentów, która pozwoliła na opublikowanie w 2007 r. wstępnego, skonsolidowanego wydania (*preliminary consolidated edition*) przepisów (IFLA, 2007) oraz wersji końcowej w 2012 r. (IFLA, 2011)¹².

⁹ Szczegóły dotyczące zmian terminologicznych w nowej normie zawiera artykuł Barbary Nałęcz (Nałęcz, 2004).

¹⁰ „From a cataloguing point of view this means, that the cataloguing standards, formats, and rules for different materials will be harmonized and integrated with each other. Now the problem called content vs carrier, e.g. should we catalogue a map in electronic form or the electronic map, will be solved” (Murtooma, 2001, p. 88).

¹¹ Ponadto podstawę doboru elementów opisu stanowi rozróżnienie dokumentów elektronicznych dostępnych zdalnie (poprzez sieci komputerowe, Internet) od tych o dostępie lokalnym (zapisanych na nośnikach fizycznych – dyskietkach, CD-ROM-ach itp.) (Lenartowicz, 2001, s. 47).

¹² Polskie tłumaczenie dokumentu zaakceptowane przez Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section ukazało się w postaci elektronicznej w 2012 r.: *Międzynarodowy Znormalizowany Opis Bibliograficzny – International Standard Bibliographic Description (ISBD)* (2012). Warszawa: Biblioteka Narodowa [online]; [dostęp: 15.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/download/document/1340015939.pdf>>.

Najistotniejszą zmianę, jaką wprowadzono w ISBD w stosunku do wcześniej obowiązujących przepisów katalogowania stanowi podzielenie całego opisu bibliograficznego na osiem stref oddzielanych od siebie znakiem umownym „. –” (kropka kreska). W obrębie każdej z nich zastosowano odpowiednią interpunkcję, która ułatwia zrozumienie charakteru poszczególnych części strefy. Istotne jest przy tym także oddzielanie znaków interpunkcyjnych spacjami po obu ich stronach (z wyjątkiem kropki i przecinka), by uwidocznić je w opisie. Normy ISBD określały także źródła danych, z których należy czerpać informacje potrzebne do utworzenia opisu bibliograficznego.

Normy ISBD nie były w zamierzeniu tworzone po to, by zastąpić przepisy katalogowania. Miały raczej stanowić zbiór zasad, według których w każdym kraju sporządza się takie przepisy. Ich dokładność sprawia jednak, że równie dobrze mogą być stosowane bezpośrednio jako zasady opisu katalogowego. W ciągu ponad czterdziestu lat dokumenty dotyczące standaryzacji opisów bibliograficznych opublikowane przez IFLA stały się podstawą dla wielu norm i przepisów krajowych. Przepisy ISBD(M) szybko wprowadzono w bieżących bibliografiach narodowych – w 1972 r. w angielskiej, zachodnioniemieckiej, australijskiej i południowoafrykańskiej, w 1973 r. we francuskiej, kanadyjskiej i nowozelandzkiej. W polskiej bieżącej bibliografii narodowej najwcześnieij uwzględniono je w opisach książek rejestrowanych w „Przewodniku Bibliograficznym” (od zeszytu 1 za 1976 r.). Zasady zawarte w ISBD(S) zaczęto stosować w „Bibliografii Czasopism i Wydawnictw Zbiorowych” w 1978 r.

W 1977 r. na 62 przebadane na zlecenie UNESCO bibliografie narodowe 17 wykorzystywało przepisy ISBD(M) do tworzenia opisów, ale liczba ich wciąż rosła (Cheffins, 1977, p. 51). W 2011 r. przebadane 34 bibliografie narodowe opierały się na przepisach ISBD¹³.

FRBR (FUNCTIONAL REQUIREMENTS FOR BIBLIOGRAPHIC RECORDS)

W 1990 r. IFLA zorganizowała w Sztokholmie seminarium (*Seminar on Bibliographic Records*), którego celem była analiza potrzeb różnorodnych grup użytkowników w zakresie informacji bibliograficznej oraz roli różnych wytwórców informacji (wydawców, księgarzy, a przede wszystkim narodowych centrali bibliograficznych) w zaspokajaniu tych potrzeb w kontekście istnienia komputerowych baz danych.

Podczas seminarium przeanalizowano funkcje, zawartość i użyteczność rekordów bibliograficznych, przedstawiono różnice występujące w przepisach katalogowania stosowanych w różnych krajach i bibliotekach, utrudniające wymianę danych lub współkatalogowanie. Zwrócono także uwagę na częste uproszczenia opisów bibliograficznych w bazach danych (najprawdopodobniej spowodowane ograniczaniem środków finansowych na działalność bibliotek) oraz na szerokie zastosowanie rekordów biblio-

¹³ Informacja na podstawie analizy stron internetowych oraz własnych badań ankietowych przeprowadzonych w 2011 r. wśród ośrodków przygotowujących bieżące bibliografie narodowe w 34 krajach (Andora, Australia, Austria, Belgia, Bułgaria, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Islandia, Kanada, Lichtenstein, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Niemcy, Norwegia, Nowa Zelandia, Polska, Portugalia, Rosja, RPA, Słowacja, Słowenia, Stany Zjednoczone, Szwajcaria, Szwecja, Węgry, Wielka Brytania, Włochy) w związku z przygotowawaną rozprawą doktorską.

graficznych (IFLA Study..., 1995, p. 43). W trakcie dyskusji ujawniły się dwa dążenia – z jednej strony do obniżenia kosztów związanych z rejestracją bibliograficzną i autorytatywną, a z drugiej do utrzymania i wzrostu jakości informacji w kontekście wymiany danych bibliograficznych w środowisku komputerowym. Ponieważ na spotkaniu nie doszło do porozumienia w kwestii roli, jaką pełnią rekordy bibliograficzne, IFLA powołała nową grupę badawczą ds. funkcjonalnych wymagań wobec rekordów bibliograficznych – FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records). Jej zadaniem miało być zbadanie użytkowania danych i opracowanie nowego, uniwersalnego wzorca rekordów bibliograficznych, który poszczególne centrale bibliograficzne mogłyby wykorzystać do ujednoczenia metod katalogowania. W latach 1992-1996 grupa badawcza opracowała projekt modelu, który poddano dyskusji (IFLA Study..., 1995, p. 43; Madison, 1998, p. 44; Filipek, 2005, s. 13). W efekcie, w 1998 r., powstało oficjalne opracowanie IFLA: *Functional Requirements for Bibliographic Records* (IFLA, 1998 oraz wersja poprawiona IFLA, 2009b), znane jako projekt FRBR.

Badania przeprowadzone przez IFLA na potrzeby FRBR wykazały, że redukcja informacji w rekordach bibliograficznych jest raczej mało prawdopodobna, a co więcej, okazało się, że wyeliminowanie informacji opisowych z rekordów nie przynosi znacznych oszczędności (IFLA Study..., 1995, p. 45).

Stworzony przez IFLA raport dotyczący FRBR określa, jakie dane powinny zawierać rekordy bibliograficzne oraz, w jaki sposób powinny być one ze sobą powiązane, by spełniały oczekiwania różnego typu użytkowników (nie tylko końcowych, ale także wydawców, księgarzy, bibliotekarzy, pracowników informacji itd.)¹⁴. Przygotowując raport dotyczący wymagań funkcjonalnych wobec rekordów bibliograficznych, wzięto także pod uwagę wszystkie typy materiałów, jakie są lub mogą być przedmiotem zainteresowania użytkowników oraz możliwe zastosowania informacji bibliograficznej w różnego typu oprogramowaniach (kontrola zakupów, katalogowanie, wypożyczenia, cytowania bibliograficzne, wyszukiwanie informacji). Warto zauważyć, że FRBR nie zależy w jakikolwiek sposób od przepisów katalogowania. Jego zadaniem jest wskazanie minimalnego zestawu elementów, które powinny znaleźć się w rekordzie bibliograficznym oraz sposobu ich powiązania, by zapewnić maksymalną funkcjonalność. Lata 90. XX w. przyniosły więc zasadniczą zmianę w podejściu do zasad katalogowania – na pierwszy plan wysunięto bowiem potrzeby użytkowników informacji, a nie (jak w dotychczasowych standardach czy przepisach) punkt widzenia osób katalogujących.

Należy podkreślić, że FRBR to model pojęciowy, a nie zbiór reguł katalogowania czy język opisu bibliograficznego (Bianchini & Guerrini, 2009, pp. 110, 115), dlatego autorzy projektu przestrzegają przed jego bezpośrednim stosowaniem w praktyce. Zapisane w nim zalecenia powinny się dopiero obudować konkretnymi przepisami katalogowania, schematami formatów danych oraz przygotować do ich obsługi systemy komputerowe.

¹⁴ W latach 1998-2000 powstał także projekt <indecs> (interoperability of data in e-commerce systems) współfinansowany przez inicjatywę Wspólnoty Europejskiej *Info 2000* oraz organizacji reprezentujące środowiska muzyczne, wydawnicze, autorskie, bibliotekarskie, praw własności i inne. Celem projektu <indecs> była analiza wymagań jakie mają spełniać metadane w środowisku elektronicznym w odniesieniu do e-handlu. Głównym hasłem przyświecającym idei stworzenia takiego projektu była zasada: *People make stuff. People use stuff. People do deals about stuff* – więcej na temat projektu można znaleźć w opracowaniu Rust & Bide, 2000.

Aby FRBR spełniał swoje założenia, w raporcie wprowadzono szereg nowych terminów i ich definicji. Całe uniwersum bibliograficzne zostało podzielone na trzy główne grupy jednostek, określono relacje, jakie między nimi zachodzą oraz atrybuty (metadane), jakie można im przypisać. Pierwsza grupa to jednostki stanowiące wytwory myśli ludzkiej, które uznano za kluczowe dla użytkowników: „dzieło” (*work*), „realizacja” (*expression*), „materializacja” (*manifestation*) oraz „egzemplarz” (*item*)¹⁵. Drugą grupę tworzą jednostki odpowiedzialne za intelektualną lub artystyczną zawartość dzieła, postać fizyczną, produkcję, rozpowszechnianie lub przechowywanie jednostek pierwszej grupy (np. osoby i ciała zbiorowe). Trzecią grupę stanowią jednostki, które mogą stać się przedmiotem dzieła, czyli wszystkie jednostki pierwszej i drugiej grupy oraz: „pojęcia” (*concepts*) – pojęcia abstrakcyjne, idee (np. dziedziny wiedzy, procesy, techniki itp.), „obiekty” (*objects*) – rzeczy materialne stałe lub ruchome, realne i te już nieistniejące, „wydarzenia” (*events*) – przeszłe i obecne, epoki oraz „miejsca” (*places*) – historyczne i współczesne, ziemskie i pozaziemskie, jednostki (jurysdykcje) geopolityczne (Madison, 1998, p. 50, por. Nahotko, 2004, s. 96). Inaczej mówiąc – wszelkie przedmioty, które mogą być przedstawiane w treści dokumentów.

Relacje określone w standardzie FRBR miały porządkować katalog komputerowy tak, by zwiększyć jego funkcjonalność przy wyszukiwaniu (np. powiązanie autora z dziełem, wydawcy z materializacją, biblioteki z egzemplarzem, ale także powiązania pomiędzy różnymi materializacjami – np. tłumaczeniami, przeróbkami, adaptacjami itp.). Główne relacje, jakie według FRBR muszą być oznaczone, to: relacja całości do części (np. przy książce będącej częścią serii wydawniczej), relacja przekładu, aranżacji, przeglądu, zmian, dodatku do całości, uzupełnienia oraz relacja poprzedniego do następnego. Ponadto według zaleceń FRBR powiązania powinno się także ustalić dla osób, ciał zbiorowych (w odniesieniu do tworzenia, własności, wyprodukowania) oraz dla przedmiotu (relacja typu „ma za temat”) (Madison, 1998, p. 50; por. Tillett, 2004, p. 5).

Powiązanie jednostek odpowiednimi relacjami ma na celu ograniczenie duplikatów w bazach danych i uporządkowanie danych zawartych w bazie. Ma też sprawić, że katalogi komputerowe zamieniają się z linearnych (odwzorowujących katalog tradycyjny) w rozbudowaną sieć relacji, która będzie prowadzić użytkownika po bibliograficznym uniwersum. Rekordy tworzone zgodnie z FRBR mają bowiem służyć czterem zasadniczym celom: odnalezieniu potrzebnych materiałów przez użytkownika, rozpoznaniu jednostki, wyborowi odpowiedniego materiału oraz uzyskaniu danej jednostki (Madison, 1998, p. 49).

¹⁵ Jako „dzieło” rozumie się każdą odrębną kreację intelektualną lub artystyczną – jest to pojęcie abstrakcyjne, np. *Dziady* A. Mickiewicza jako utwór (jak podkreśla Marek Nahotko „Pojęcie utworu i linie graniczne pomiędzy utworem a innymi jednostkami mogą zależeć od warunków kulturowych. W związku z tym odmienne kultury lub narody mogą przyjmować inne kryteria rozróżniania danego utworu od innych jednostek” – Nahotko, 2004, s. 95). „Realizacja” to artystyczna lub intelektualna realizacja „dzieła” – zawiera więc konkretne słowa, zdania, akapity itp., które pozwalają na odróżnienie różnych realizacji tego samego dzieła (np. *Dziady* A. Mickiewicza i ich przekład na język francuski to dwie różne realizacje tego samego dzieła). „Materializacja” to fizyczne wcielenie (uosobienie) danej realizacji, czyli realizacja, która została wydana lub opublikowana, np. kolejne wydania *Dziadów* Mickiewicza w języku polskim – wszystkie stanowią materializację tej samej realizacji. „Egzemplarz” to pojedynczy egzemplarz materializacji, przeważnie jest to pojedynczy przedmiot, np. konkretny egzemplarz *Dziadów* Mickiewicza przechowywany w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu o sygnaturze 1320762/3 II.

Po opublikowaniu FRBR rozpoczęły się prace nad porównywaniem modelu z obowiązującymi standardami i przepisami katalogowania. W raporcie dotyczącym FRBR (IFLA, 2009b) opublikowano w załączniku zestawienie atrybutów jednostek modelu FRBR z odpowiadającymi im elementami danych ISBD, GARE (*Guidelines for Authority Records and Reference Entries*), GSARE (*Guidelines for Subject Authority and Reference Entries*) i z polami formatu UNIMARC Manual. IFLA powołała też Grupę Rewizyjną ISBD, której zadaniem było porównanie przepisów ISBD z zaleceniami FRBR, w pracach wykorzystywano m.in. opracowanie Toma Delseya *Mapping ISBD Elements to FRBR Attributes and Relationships (Mapping ISBD..., 2004)*. W wyniku rewizji w ISBD elementami fakultatywnymi stały się wszystkie, które miały taki status w FRBR (Padziński, 2004, s. 187). Wydano także wspomnianą już, nową, skonsolidowaną edycję przepisów ISBD (IFLA, 2011) – po to, by przepisy dotyczące wszystkich typów materiałów były ze sobą spójne i uwzględniały model FRBR (Bianchini & Guerrini, 2009, p. 112).

W Stanach Zjednoczonych również utworzono komitet, którego zadaniem była rewizja przepisów AACR2 (Joint Steering Committee for Revision of the Anglo-American Cataloging Rules) uwzględniająca FRBR (Tillett, 2004, p. 6). W trakcie analizy postanowiono zawiesić prace nad aktualizacją AACR2. Podjęto natomiast działania zmierzające do ustalenia nowych przepisów katalogowania opartych na FRBR – RDA (*Resource Description and Access*).

FRBR teoretycznie bardzo dobrze przedstawia relacje, jakie zachodzą między poszczególnymi jednostkami. Problem stanowi natomiast, jak zauważa L. S. Creider, przeniesienie idei „realizacji” i „materializacji” do terminów, takich jak wydanie (*edition*), grupa egzemplarzy (*state*¹⁶), nakład (*issue*) funkcjonujących w terminologii bibliograficznej. Ponadto zastosowanie terminu „dzieło” (*work*) nie jest proste w przypadku wszystkich typów dokumentów – jak bowiem odnieść je do materiałów kartograficznych? (Creider, 2009, p. 593). Timothy J. Dickey zauważył, że zastosowanie modelu FRBR będzie szczególnie przydatne w bibliotekach muzycznych, w których przechowywane są informacje w trzech różnych formatach – nuty, nagrania oraz książki i czasopisma, które dotyczą muzyki. Powiązania między tymi materiałami są oczywiste i wykorzystanie FRBR powinno zapewnić relacje między nimi dla użytkowników (Dickey, 2008, p. 23).

Zastosowanie modelu w praktyce okazuje się bardzo trudne, głównie ze względu na ograniczenia programów komputerowych oraz formatów wymiany danych (m.in. MARC) w istniejących bazach danych. Można tego dokonać na dwa sposoby: albo poprzez ręczne rekatalogowanie zbiorów (bardzo czasochłonne i kosztowne), albo poprzez tzw. FRBR-izację (*frbrisation*), czyli „wyciągnięcie” koncepcji FRBR z istniejących już danych bibliograficznych w ramach zautomatyzowanego procesu. Na międzynarodowym forum uznano, że do przeprowadzenia tego typu analizy najlepiej nadają się bazy bibliografii narodowych, ponieważ w odróżnieniu od katalogów centralnych, rekordy w nich zawarte cechuje duża autorytatywność i szczegółowość, a ponadto bibliografie rejestrują piśmiennictwo na poziomie materializacji, a nie egzemplarza. W pierwszej dekadzie XXI w.

¹⁶ *State* – grupa egzemplarzy z tego samego nakładu, różniąca się od pozostałych (np. drobnymi zmianami w formatowaniu) (Tomaszczyk, 2009, s. 192).

wszystkie kraje skandynawskie (Dania, Finlandia, Norwegia, Szwecja) uczestniczyły w rozwoju struktury FRBR i wykorzystywały FRBR-izację w swoich katalogach (Knutsen, 2006, p. 10). Próbę uzgodnienia rekordów bibliografii narodowej ze strukturą FRBR podjęto też w Słowacji. Przeprowadzone testy pokazały, że FBRR-izacja jest możliwa, ale ujawniły też, że w jej wyniku trudno uzyskać wysoką jakość danych. Efektywność procesu, który polega właściwie na dopasowaniu podpól formatu MARC do jednostek FRBR, zależy bowiem od jakości i szczegółowości rekordów istniejących w bazie (Pisanski et al., 2010).

W modelu FRBR nie uwzględniono relacji, które zachodzą między rekordem a kontrolą autorytatywną, nie zdefiniowano też minimalnych wymagań w stosunku do tej kontroli (Madison, 1998, p. 44). Informacje dotyczące zawartości i formy kartotek haseł wzorcowych (KHW) stanowią przedmiot innego opracowania: *Functional Requirements for Authority Data* (FRAD). „Dopiero te dwa opracowania łącznie powinny objąć większość zagadnień związanych z organizacją danych bibliograficznych” (Padziński, 2004, s. 175-176), należy bowiem pamiętać, że aby poprawnie wykorzystać model FRBR należy zastosować KHW. Dodatkowo model FRBR uzupełniany jest przez zalecenia dotyczące haseł przedmiotowych, czyli trzeciej grupy jednostek wymienianych w FRBR: *Functional Requirements for Subject Authority Data* (FRSAD).

ISADN (INTERNATIONAL STANDARD AUTHORITY DATA NUMBER) I VIAF (VIRTUAL INTERNATIONAL AUTHORITY FILE)

Pod koniec lat 70. XX w. pojawiły się pierwsze pomysły stworzenia międzynarodowego znormalizowanego numeru, który miał usprawnić wymianę danych autorytatywnych. W latach 80. XX w. IFLA podjęła się opracowania standardu dla formatu haseł wzorcowych/autorytatywnych (*authority entries*). W 1984 r. opublikowała GARE (*Guidelines for Authority Reference Entries*), które dotyczyły trzech typów haseł: osobowych, korporatywnych i tytułów anonimów klasycznych. Rekordy wzorcowe miały według tych wytycznych zawierać hasło przyjęte jako obowiązujące (*heading*), noty informacyjne (*information notes*), odsyłacze (*tracings*), źródła (*sources*) oraz numer ISADN (*International Standard Authority Data Number*). Dokument ten nie zawierał jednak informacji na temat formy hasła (*form of heading*). W połowie lat 80. XX w.¹⁷ próba utworzenia ISADN zakończyła się niepowodzeniem, głównie ze względu na koszty, jakie należałoby ponieść w trakcie wdrożenia i utrzymania bazy danych zarządzającej takimi numerami. Mimo to jeszcze w połowie lat 90. XX w. sądzono, że ISADN ułatwi wymianę tych danych. W 2001 r. opublikowano zrewidowane wydanie tych przepisów pod tytułem GARR (*Guidelines for Authority Records and References*) (Buizza, 2004, pp. 123, 126), w których również przewidywano włączenie numeru ISADN do rekordu. Nie podano jednak szczegółów dotyczących jego formy czy struktury (IFLA Working Group..., 2001).

¹⁷ Pomysł ISADN został przedstawiony w 1984 r. w wytycznych IFLA *Guidelines for Authority and Reference Entries* (GARE).

Na początku XXI w. Barbara B. Tillett przedstawiała propozycję zrezygnowania z ISADN na rzecz wirtualnej kartoteki haseł wzorcowych, w której poszczególne rekordy byłyby ze sobą powiązane za pomocą linków (zwróciła uwagę, że jest to możliwe za sprawą rozwoju technologicznego oraz powstania URL¹⁸). Pozwalałoby to na pobieranie odpowiednich danych z karotek narodowych w czasie rzeczywistym i wyświetlanie użytkownikowi powiązań w dostosowanym do jego potrzeb języku czy alfabecie (Tillett, 2001). W tym samym referacie autorka opowiadała się także za zastąpieniem terminu „kontrola autorytatywna” (*authority control*) terminem „kontrola dostępu” (*access control*) (Tillett, 2001)¹⁹.

W 2000 r. IFLA podjęła próbę utworzenia wirtualnej międzynarodowej kartoteki haseł wzorcowych (*virtual international authority file*), która miała zapewnić powiązania między dostępnymi online kartotekami autorytatywnymi poprzez protokół Z39.50 (Tillett, 2001). W 2012 r. w tworzeniu wirtualnej kartoteki VIAF uczestniczyło już prawie 30 bibliotek i organizacji bibliotecznych²⁰, które dostarczały i pobierały z niej potrzebne im dane (polskie hasła autorytatywne wprowadza do bazy NUKAT).

Zmiany technologiczne i terminologiczne, jakie zaszły w ciągu ostatniego półwiecza, a zwłaszcza zwrócenie uwagi na użytkownika informacji bibliograficznej w strukturze FRBR i wysunięcie na plan pierwszy jego potrzeb sprawiło, że należało zrewidować także ustanowione w 1961 r. *Zasady Paryskie*, które wywodziły się i koncentrowały na tradycyjnym katalogu bibliotecznym i doborze haseł.

ICP (INTERNATIONAL CATALOGUING PRINCIPLES)

Ponad czterdzieści lat po ustanowieniu *Zasad Paryskich*, podczas Pierwszego Spotkania Ekspertów IFLA dotyczącego Międzynarodowego Kodu Katalogowania (First IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code – IME ICC) zorganizowanego w 2003 r. we Frankfurcie zdecydowano o ich unowocześnieniu i zastąpieniu deklaracją międzynarodowych zasad katalogowania (International Cataloguing Principles – ICP). Nowe zasady zostały przygotowane pod kierownictwem B. B. Tillett i poprzedzone serią pięciu międzynarodowych spotkań w różnych częściach świata²¹. Nowa deklaracja została oficjalnie opublikowana w Internecie w lutym 2009 r.²².

Zakres opublikowanych wytycznych znacznie się poszerzył, o czym zdecydowało m.in. pojawienie się w uniwersum bibliograficznym nowych typów materiałów. *Zasady Paryskie* dotyczyły właściwie tylko materiałów drukowanych – przede wszystkim książek i innych materiałów o podobnych cechach przechowywanych w bibliotekach. *Zasady ICP* poszerzono

¹⁸ URL – Uniform Resource Locator, czyli adres danego zasobu elektronicznego wskazujący miejsce jego przechowywania.

¹⁹ Termin ten B. B. Tillett proponowała w opracowaniu już w 1989 r. (Tillett, 1989).

²⁰ Wykaz uczestników projektu dostępny jest w World Wide Web: <<http://viaf.org/>> [dostęp: 17.05.2012].

²¹ 2003 r. Frankfurt n. Menem – 31 krajów (Europa, Stany Zjednoczone i kraje anglojęzyczne – Polska nie była reprezentowana), 2004 r. Buenos Aires – 20 krajów (Ameryka Łacińska i Karaiby), 2004 r. Kair – 18 krajów (kraje arabskie Afryki i Bliskiego Wschodu), Seul – 12 krajów (Azja), Pretoria – 10 krajów (Afryka Subsaharyjska).

²² Dostępne także w wersji polskiej (IFLA, 2009a).

tak, by obejmowały one wszystkie typy dokumentów. Ponadto zasady z 1961 r. ograniczone były właściwie tylko do kwestii wyboru i formy haseł bibliograficznych w katalogach (uznano bowiem, że tylko w tym obszarze można dojść do międzynarodowego porozumienia). Koncentrowały się więc jedynie na sprawach istotnych z punktu widzenia bibliotekarzy, podczas gdy ICP dotyczą także opisu bibliograficznego oraz tworzenia autorytatywnych rekordów, biorąc pod uwagę potrzeby użytkowników. ICP wymienia dziewięć zasad tworzenia przepisów katalogowania, z których za najważniejszą uznano właśnie wygodę użytkownika. Pozostałe zasady to: powszechność użycia, reprezentatywność, trafność, wystarczalność i konieczność, znaczenie, ekonomia, spójność i standaryzacja oraz integracja (IFLA, 2009a; Bianchini & Guerrini, 2009, p. 110; por. Krynicka, 2012, s. 2).

Istotną rolę w podjęciu decyzji o rewizji przepisów odegrał też rozwój technologiczny. Dopóki źródła informacji funkcjonowały w postaci kart katalogowych i katalogów książkowych z ich alfabetycznym szeregowaniem i statycznym „pakietem” informacji bibliograficznej, nie odczuwano tak pilnej potrzeby standaryzacji opisów. Katalogi bibliotek nie były widoczne, powstawały w oderwaniu od innych, tworzono też osobne katalogi dla odrębnych typów materiałów takich jak mikrofilmy, czasopisma czy mapy, a w procesie wymiany informacji czy konsultacji danych zawsze pośredniczył człowiek. Uważano też wówczas, że kwestia ujednoczenia zasad formy i doboru hasła była sprawą priorytetową, ponieważ to one decydowały o tym, czy użytkownik odnajdzie daną pozycję w katalogu czy bibliografii.

Zastosowanie komputerowych baz danych w katalogowaniu oraz formatów wymiany danych wywołało problem występowania podobnych lub identycznych tytułów dokumentów zapisanych na różnych nośnikach w jednej bazie. Przyczyniło się też do swego rodzaju rozbicia „pakietu” informacji bibliograficznej na samodzielne elementy. Pozwoliło to na różne możliwości dostępu do opisu (nazwisko autora, współautora, tytuł, miejsce wydania, rok wydania itd.) oraz na tworzenie niemal każdej kombinacji tych elementów w trakcie ich wyszukiwania i różnych możliwości ich wyświetlania. Według niektórych spowodowało to utratę znaczenia różnicowania rodzajów haseł w katalogach komputerowych na główne i dodatkowe i możliwość rezygnacji w nich z haseł głównych (zob. m.in. Winke, 1993). Należy jednak zauważyć, że hasła takie nadal są wykorzystywane, np. w sytuacji, gdy chcemy zapisać lub wydrukować wyniki wyszukiwania lub utworzyć na ich podstawie zestawienie bibliograficzne, ponieważ stanowią one zazwyczaj podstawę szeregowania opisów. W przepisach ICP postawiono sobie za cel dostosowanie zasad do specyfiki katalogów komputerowych. Ponadto jak podkreślono w deklaracji ICP, zasady nie ograniczają się tylko do zautomatyzowanych katalogów bibliotecznych. Odnoszą się także do bibliografii i innych baz danych tworzonych zarówno przez biblioteki, jak i inne instytucje (IFLA, 2009a; Krynicka, 2012, s.7).

W ciągu pięćdziesięciu lat zmieniła się także terminologia związana z katalogowaniem. W 1961 r. zasady odnosiły się głównie do takich pojęć jak książka, autor, hasło główne (*main entry*) i dodatkowe (*added entry*), hasło wzorcowe ujednoczone (*uniform heading*), wydanie (*edition*) oraz dzieło (*work*). Zmiany, jakie nastąpiły do 2003 r. sprawiły, że w nowych zaleceniach musiano posłużyć się nową terminologią, która okazała się bardziej ogólna i abstrakcyjna w stosunku do tej z 1961 r. Zamiast więc

„hasła głównego i dodatkowego” wprowadzono pojęcie „punkt dostępu” (*access point*), zamiast „książki” – „zasób bibliograficzny” (*bibliographic resource*), zamiast „autora” – „twórcę” (*creator*), zamiast karty katalogowej „bibliograficzne i autorytatywne rekordy” (*bibliographic and authority records*) (Krynicka, 2012, s. 4-6). Rolę strony tytułowej jako głównego źródła danych całkowicie w ICP pominięto, w ogóle nie wspominając o głównych i preferowanych źródłach danych, a wprowadzając zapis o tworzeniu punktów dostępu „znalezionych w materializacji” („*found on manifestation*”) – wszystkie te zmiany nastąpiły zgodnie z modelem FRBR, a także FRAD (*Functional Requirements for Authority Data*), FRSD (*Functional Requirements for Subject Authority Data*) oraz RDA (Krynicka, 2012).

Należy podkreślić, że ICP stanowią w pewnym sensie kontynuację *Zasad Paryskich*, „różnią się one głównie uaktualnieniem terminologii by wyrazić nowy i szerszy model tego samego uniwersum bibliograficznego”²³. Ponadto nowe przepisy ICP mogą rozwijać się tylko dzięki istnieniu i sukcesowi wcześniejszych *Zasad Paryskich* i powinny służyć jako podstawa dalszej współpracy w zakresie rejestracji bibliograficznej (Creider, 2009, p. 595).

* * *

Zmiany, jakie zaszły w ciągu ostatnich sześćdziesięciu lat w zakresie techniki i metodyki katalogowania (przejście od katalogów kartkowych i drukowanych bibliografii do komputerowych baz danych) sprawiły, że zmienił się sposób prezentacji oraz wykorzystywania informacji bibliograficznej i katalogowej przez użytkowników. W bibliografii drukowanej dla ekonomizacji zastępowano powtarzane elementy myślnikiem uwidaczniając w ten sposób pewną strukturę bibliografii czy katalogu i powiązania w nim występujące. W tradycyjnym katalogu kartkowym każdy egzemplarz książki uzyskiwał swoją kartę katalogową, na której musiał znaleźć się pełny opis dokumentu. Struktura katalogu i jego ekonomiczność zostały nieco zatarte, choć sieć powiązań między poszczególnymi kartkami uwidoczniały odsyłacze. W katalogu komputerowym struktura taka została całkowicie zatraczona (tylko częściowo przeniesiono do katalogów komputerowych połączenia rekordów), utracono też w pewnym sensie ekonomiczność informacji, tworząc za każdym razem pełny rekord dla każdego egzemplarza (Bianchini & Guerrini, 2009, pp. 107-108).

Przejście z postaci tradycyjnej do elektronicznej spowodowało również, że użytkownik bazy danych ma obecnie możliwość wyszukiwania informacji całą dobę, ale nie zawsze może wtedy liczyć na pomoc bibliotekarza czy pracownika informacji, jak to miało miejsce w trakcie korzystania z katalogów tradycyjnych. Komputerowe bazy danych zwiększyły co prawda możliwości wyszukiwacze (przede wszystkim poprzez indeksowanie niemal wszystkich elementów opisu bibliograficznego), ale brak powiązań między poszczególnymi rekordami sprawia, że nierzadko użytkownicy gubią się w wynikach, jakie uzyskują. Nie potrafią też spojrzeć na zawartość bazy jako na pewną ustrukturyzowaną całość, która była widoczna poprzez zastosowany układ w katalogach i bibliografiach tradycyjnych.

²³ Opinia ta wyrażona w pracy Carlo Bianchiniego i Mauro Geurriniego w oryginale brzmi: „they differ mostly in the updating terminology to express a new and wider model of the same bibliographic universe” (Bianchini & Guerrini, 2009, p. 110).

Przygotowywane i publikowane kolejne międzynarodowe zalecenia miały na celu zwiększenie funkcjonalności rekordów bibliograficznych oraz autorytatywnych. Zmienił się przede wszystkim punkt odniesienia dla przygotowywanych zasad – już nie sam katalog, bibliografia czy wygoda osoby katalogującej była na pierwszym miejscu, a wygoda użytkownika i jego potrzeby.

BIBLIOGRAFIA

- Anglo-American Cataloguing Rules* (1988). 2 ed. Ottawa, London.
- Beaudiquez, Marcelle; Bourdon, Françoise (1991). *Management and use of name authority files (personal names, corporate bodies and uniform titles). Evaluation and prospects*. München: De Gruyter Saur.
- Bianchini, Carlo; Guerrini, Mauro (2009). From bibliographic models to cataloging rules: remarks on FRBR, ICP, ISBD and RDA and the relationships between them. *Cataloging and Classification Quarterly*, vol. 47, no. 2, pp. 105-124.
- Buizza, Pino (2004). Bibliographic Control and Authority Control form Paris Principles to the Present. *Cataloging and Classification Quarterly*, vol. 38, no. 3/4, pp. 117-133.
- Byrum, John D. Jr. (2000). The Emerging Global Bibliographic Network. The Era of International Standardization in the Development of Cataloging Policy. *Library Resources & Technical Services*, vol. 44, no. 3, pp. 114-121.
- Cheffins, Richard H. A., prep. (1977). *A Survey of a Contents of Existing National Bibliographies*. Paris: UNESCO.
- Creider, Laurence S. (2009). A Comparison of the Paris Principles and the International Cataloguing Principles. *Cataloging and Classification Quarterly*, vol. 47, pp. 583-599.
- Dickey, Timothy J. (2008). FRBRization of a Library Catalog: Better Collocation of Records, Leading to Enhanced Search, Retrieval, and Display. *Information Technology and Libraries*, March, pp. 23-31.
- Filipek, Agnieszka (2005). Model opisu dokumentu według FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records). *Zagadnienia Informacji Naukowej*, nr 2, s. 13-30.
- Gorman, Michael (1969). *Bibliographical data in national bibliography entries. A report on descriptive cataloguing made for UNESCO and IFLA*, Provisional Abridged text. [b.m.] p. 23.
- Gredley Ellen J. (1980). Standardizing bibliographical data: AACR 2 and international exchange. *Journal of Librarianship*, vol. 12, nr 2 April, pp. 84-101.
- Grycz, Józef; Borkowska, Władysława, wybrali i oprac. (1946). *Skrócone przepisy katalogowania alfabetycznego. Z „Przepisów katalogowania w bibliotekach polskich. I alfabetyczny katalog druków”*. Warszawa: Państw. Zakł. Wydaw. Szkolnych.
- IFLA (1998). *Functional Requirements for Bibliographic Records: Final report, A report on descriptive cataloguing made for UNESCO and IFLA*, Provisional Abridged text. [online]; [dostęp: 08.06.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/cataloguing/frbr/frbr.pdf>.
- IFLA (2007). *International Standard Bibliographic Description, Preliminary Consolidated Edition* [online]; [dostęp: 08.06.2012]. Dostępny w World Wide Web: http://archive.ifla.org/VII/s13/pubs/ISBD_consolidated_2007.pdf.
- IFLA (2009a). *Deklaracja Międzynarodowych Zasad Katalogowania* [online]. Tł. Magdalena Krynicka [dostęp: 08.06.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/cataloguing/icp/icp_2009-pl.pdf>.
- IFLA (2009b). *Functional Requirements for Bibliographic Records : Final report*, München [online]; [dostęp: 08.06.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/cataloguing/frbr/frbr_2008.pdf>.
- IFLA (2011). *ISBD: International Standard Bibliographic Description*, consolidated edition, Berlin, München: De Gruyter Saur.
- IFLA Study on Functional Requirements for Bibliographic Records (1995). *International Cataloguing and Bibliographic Control*, vol. 24, no. 3, pp. 43-50.
- IFLA Working Group on GARR Revision (2001). *Guidelines For Authority Records And References*, 2 ed. rev., München [online]; [dostęp: 20.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/files/cataloguing/garr/garr.pdf>>.
- Knutsen, Unni (2006). Bibliographic control in the Nordic Countries. *IFLA Journal*, vol. 32, no. 1, pp. 5-12.

- Krynicka, Magdalena (2012). *Międzynarodowe Zasady Katalogowania. Nowe zasady katalogowania oraz zmiany w terminologii, czyli nowoczesne podejście do katalogów* (preprint) [online]; [dostęp: 08.06.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/download/document/1329232478.pdf>>.
- Lenartowicz, Maria (1972). Z problemów międzynarodowego ujednoczenia zasad katalogowania. *Przegląd Biblioteczny*, z. 3/4, s. 299-304.
- Lenartowicz, Maria (1973). Z problemów międzynarodowego ujednoczenia zasad katalogowania. *Przegląd Biblioteczny*, z. 1/2 s. 190-194.
- Lenartowicz, Maria (1985). Nowe zasady opisu bibliograficznego książek. Część 3. *Przegląd Biblioteczny*, z. 1, s. 19-28.
- Lenartowicz, Maria (1990). Hasło opisu bibliograficznego. *Przegląd Biblioteczny*, z. 3/4, s. 33-45.
- Lenartowicz, Maria (1994). Hasło wzorcowe opisu bibliograficznego. *Przegląd Biblioteczny*, z. 3/4, s. 201-206.
- Lenartowicz, Maria (2001). Normalizacja opisu bibliograficznego i jego hasła, zasad szeregowania i przypisów bibliograficznych. *Przegląd Biblioteczny*, z. 1/2, s. 39-59.
- Madison, Olivia M. A. (1998). Standards for National Bibliographic Control. Proposed Basic Data Requirements for the National Bibliographic Record. In: *ICNBS*. Copenhagen, pp. 43-52.
- Mapping ISBD Elements to FRBR Attributes and Relationships* (2004). [online]; [dostęp: 08.06.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/files/cataloguing/isbd/isbd-frbr-mapping.pdf>>.
- Maxwell, Margaret F. (1977). The Genesis of the Anglo-American Cataloguing Rules. *Libri*, vol. 27, no. 3, pp. 238-262.
- Murtomaa, Eeva (2001). The Future of Cataloguing. In: *Rahvusbibliograafia uuenevas infokeskkonnas = The national bibliography in a changing information environment*. Koostanud Janne Anresoo ja Silvi Metsar, Tallin: Eest Rahvusraamatukogu, pp. 87-97.
- Nahotko, Marek (2004). *Metadane: Sposób na uporządkowanie Internetu*. Kraków: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Należcz, Barbara (2004). Od ISBD(S) do ISBD(CR). *Przegląd Biblioteczny*, z. 3/4, s. 163-171.
- Padziński, Andrzej (2004). Wymagania funkcjonalne dotyczące rekordów bibliograficznych – FRBR. Możliwości zastosowania w katalogach bibliotecznych. *Przegląd Biblioteczny*, z. 3/4, s. 173-194.
- Pisanski, Jan; Žumer, Maja; Aalberg, Trond (2010). Frbrisation: Towards a Bright New Future for National Bibliographies. *International Cataloguing and Bibliographic Control*, vol. 39, no. 1, pp. 3-6.
- Regeln für die alphabetische Katalogisierung: RAK. (1977), Wiesbaden: Reichert.
- Rust, Godfrey; Bide, Mark (2000). *The <indec> metadata framework. Principles, model and data dictionary* [online]; [dostęp: 08.06.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.doi.org/topics/indec/indec_framework_2000.pdf>.
- Statement of Principles Adopted by The International Conference on Cataloguing Principles. Paris, October 1961*. (1961) [online]; [dostęp: 08.06.2012]. Dostępny w Internecie: <http://sibuc.ucaenca.edu.ec/site/local/File/ABCD_Workshop_CUE/MARC/paris_principles_1961.pdf>.
- Tillett, Barbara B. (1989). Considerations for Authority Control in the online environment. *Cataloging and Classification Quarterly*, vol. 9, no. 3, pp. 1-11.
- Tillett, Barbara B. (2001). *Authority Control on the Web* [online]; [dostęp: 08.06.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/tillett_paper.html>.
- Tillett, Barbara B. (2004). *What is FRBR? A Conceptual Model for the Bibliographic Universe* [online] Library of Congress Distribution Service; [dostęp: 08.06.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/cds/downloads/FRBR.PDF>>.
- Tomaszczyk, Jacek (2009). *Angielsko-polski słownik informacji naukowej i bibliotekoznawstwa*, Katowice: Studio NOA, Uniwersytet Śląski.
- UNESCO (1950). General report of the Conference on the Improvement of Bibliographical Services. Unesco House, Paris. 7-10 November 1950, Paris: UNESCO.
- Winke, R. Conrad (1993). Discarding the Main Entry in an Online Cataloging Environment. *Cataloging and Classification Quarterly* vol. 16, no. 1, pp. 53-70.

DOROTA CHŁOPKOWSKA

Institute of Library and Information Science
Wrocław University
e-mail: doridek@gmail.com

**IFLA WORK ON INTERNATIONAL CATALOGING PRINCIPLES
From Paris Principles through International Standard
Bibliographic Description and Functional Requirements
for Bibliographic Records
to International Cataloging Principles**

KEYWORDS: Cataloging. Cataloging principles. IFLA. ISBD. ICP. FRBR. ISADN.

ABSTRACT: **Objective** – The author presents changes in international cataloging principles influenced by IFLA since 1960s and current trends in the development of rules for bibliographic description. **Methodology** – The article is based on the analysis of the literature and selected results of a survey conducted by the author for her PhD thesis. **Results and conclusions** – The need for standardization and dissemination of uniform rules of bibliographic description and access points (headings) were influenced by the technological revolution in the second half of 20th century and beginning of 21st century. IFLA activities conducted in the international field since 1950s helped to standardize bibliographic description (ISBD), authority entries (ISADN – International Standard Authority Data Number, VIAF – Virtual International Authority File), requirements for bibliographic records (FRBR – Functional Requirements for Bibliographic Records) and general cataloging principles (Paris Principles, ICP – International Cataloguing Principles). Standards are introduced to simplify the exchange of bibliographic information in the electronic environment and adjust the display of bibliographic data to the changing needs of information users.

Artykuł wpłynął do Redakcji 15 lipca 2012 r.